

Undil on pallu nimesid, ütetse, et 99 nime olla.

Koostaja ja koguja: **Ilmar Rootsi**

Toimetaja: **Helen Arusoo**

Keeletoimetaja: **Ainu Purje**

Kujundaja: **Asko Künnap**

Illustratsioonid: **Viive Noor, Kadri Ilves,**

Anne Linnamägi, Asko Künnap,

Kristi Kangilaski, Jüri Mildeberg,

Regina Lukk-Toompere, Joonas Sildre,

Marja-Liisa Plats, Priit Rea

Väljaandja: **MTÜ Aasta loom**

Autoriõigus: autorid, pärijad

ja MTÜ Aasta loom, 2021

Tiitellehe tsitaat: “Undil on pallu nimesid,

ütetse, et 99 nime olla” (Liisa Saul, 55.a,

Kullamaa khk (ERA II 16,411 (18),

H. Tampere, 1929).

Raamatu väljaandmist toetasid: Ilmar Rootsi

pojad **Andres Rootsi, Margus Rootsi** ja

Urmas Rootsi ning **Liviko, Karu Katus,**

Olerex, Eesti Kultuurkapital

Tänu sõnad!

Ergo-Hart Västriku, Tarmo Mikussaara

Trükikoda: **Greif**

ISBN 978-9916-4-0880-3

ILMAR
ROOTSI

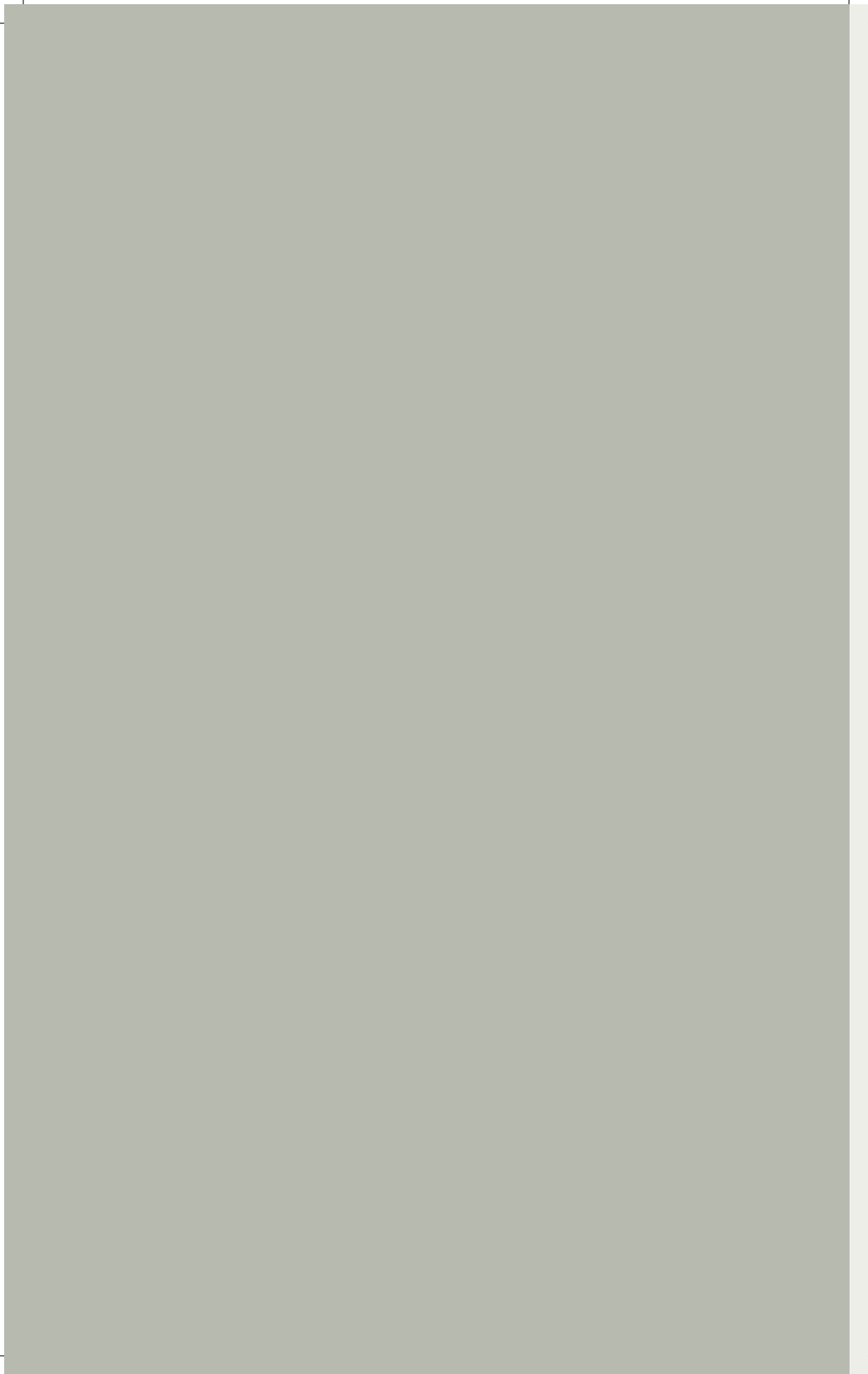
SUSI

MEIE
RAHVUSLOOMA
523
NIME

EESTI RAHVUSLOOM

HUNT

SISUKORD

- 7 Sissejuhatus. Eesti loomade peitenimedest
- 13 Hundi nimed kehaehituse järgi
- 14 Hundi nimed karva värvuse järgi
- 15 Hundi nimed kehaosade järgi
- 19 Nimed hundi kui koerlase järgi
- 20 Nimed hundi kui jahilooma järgi
- 20 Nimed hundi kui kiskja järgi
- 23 Nimed hundi elupaiga järgi
- 26 Loitsudes esinevad kõnetlussõnad
- 28 Mitmesuguseid muid nimetusi
- 35 Järelsõna. Mare Kõiva
- 41 Hundid ja inimesed. Helen Arusoo
- 47 Autorist

PUNAMÜTSIKE Viive Noor

EESTI LOOMADE PEITENIMEDEST

Kus ja milleks on vaja loomade peitenimesid kasutada? Igivana uskumuse järgi pidid loomad ilmuma, kui nad kuulevad enda nime mainitavat. Nõnda väljendab seda tuntud vanasõna: „Ära hüüa hunti, kus hundist räägid, seal ta ongi“. Aga kes tahab niisuguste suurte kiskjatega metsas kohtuda? Seepärast tuli kasutada õigete sõnade asemel teisi sõnu. Peitenimede kasutamine põhines uskumusel, et loom mõistab inimkõnet.

Eessõnas annan ülevaate hundi kohta käivatest eufemismidest ja sünonüümidest võrrelduna Eesti teiste kiskjate (nirgi, kärbi, tuhku, naaritsa, metsnugise, kivinugise, saarma, mägra, rebase, ilvese ja karu) ^[1] vastavate nimedega, mis on kogutud Eesti Kirjandusmuuseumi (EKM) rahvaluulearhiivi tekstidest, Eesti Keele Instituudi (EKI) sõnavara kartoteegist, kirjandusest, perioodikast ja mujalt.

Teiste loetletud kiskjate peitenimede arv jääb kokku umbes 300-400 vahele. Aastal 1983 sain neid kokku 317. Kõige vähem oli metsnugisel – 6, kivinugisel – 7, ilvesel – 10, rohkem nimesid oli

PEITENIMED EHK EUFEMISMID JA SÜNONÜÜMID

Nagu Eesti Kirjakeele Seletussõnaraamat osutab, tähendab eufemism peitesõna, mida kasutatakse mõne ebasüüdi või teatavas situatsioonis sobimatuks peetava sõna või väljendi asemel. Sünonüüm on aga häälikuliselt erinev, kuid tähenduselt samane või sellele lähedane sõna või väljend.

muidugi karul – 99 ja rebase – 4, ülejäänud kuuel kärplasel tuli keskmiselt 30 nime. Samal ajal oli hundi kohta minul teada 466 eufemismi-sünonüümi, see tähendab peaaegu 1,5 korda enam kui teistel kokku. Tänapäevaks on hallivatimehe kohta käivaid nimesid kogunenud üle 500, täpsemalt 523.

Kui rääkida üksikute liikide domineerivatest nimedest, siis **karul** on neid enim sõnaga „mets“, s.o seoses elupaigaga (metsa onu, metsa muri, metsavaht, metsa peremees, metsa kuningas), ja muidugi seoses ka meega (meeimeja, maiaskäpp, mesirott, maiasmokk). Osa nimetusi on tulnud ka sügiseti enda kaeras nuumamisest (kaerakatsuja, kaaravaras) või osutavad seosele talveuinakuga (käpaimeja, käpalakkuja). Palju nimetusi on nii öelda siit ja sealt – viinaelija, päts, ott, laikäpp, lagakäpp, laijalg jne.

Rebase juures on rõhutatuna märgitud ta karvastiku värvust (mõtsa punane, punane isand, punanahk), rebase leidlikkust ja kavalust saagi hankimisel (vana kaval, kaval kütt), saakloomi (jänesemurdja, kanavaras, kanakaupmees), elupaika (maa-alune), või mõnda muud tunnust (reinuvaader, pikksaba, kuid ka kriimsilm ja võsavillem).

Paljude ilusate nimedega on inimene **nirki** ristinud: hobuste peremees, hobunirk, hiirekuningas, hobuselahits, hobuseelajas, õnneandja. Üllatuse pakuvad aga metsnugis ja ilves – neil on vähe peitenimesid. **Metsnugis** oli mõisaaegne talupoegade hinnatud saakloom ja tema nahad olid minevikus valuuta asendajad, aga allikatest on tema kohta leitud ainult paar nime – oravahunt, puukärp, kärt. Sama saab öelda ka **ilvese** kohta. Koos paari murdesõnaga on ilvesel neid ainult parkümmend. Ja mis siin imestada. Nii varjatud ja peidulise eluviisiga kiskjat ei tundnud ka metsataludes elavad mehed. Metsakiisu kohta on toonud huvitava näite Mooste mõisa omanik Aksel Nolken. Oma esimese lastud ilvese lasi ta topiseks teha. Ja talupojad, kes topist nägid, küsisid seepeale: „Kas see loom on Ameerikast?“^[2] Nolken lisas veel, et „...minu vanad talupojad, kes elasid selle loomaga külj-külje kõrval...“

Selle loo taustal on mõistetav, et ilvese kohta on leida vaid kümnekond nime. Aga metsnugis? Tema puhul ei ole kuidagi võimalik seletada, miks peitenimesid nii vähe on.

Iga liigi juures domineerivad teda enim iseloomustavad nimed. **Mäg**ra nimetused seostatakse muidugi rebasega, kes „lööb üle“ mägra elamud. Siit ka: rebase lellepoeg, -töömees, -onupoeg. Tuhkur on aga kuulus kanamurdja (kanaelajas, -murdja, -surm, -hunt, -kuningas, -pealõikaja ja mitmed teised (haisukärp, tõhk, kuhjaalune jt). Üldse on kärplaste väärnimedega paras segadus. Eriti käib see naaritsa ja kärbi kohta. Küllap tuleneb kõik sellest, et nad pole väga arvukad, on varjatud eluviisiga ööloomad ning oma mõõtmelt ja karvastiku poolest suuresti varieeruvad. Ometi elavad nad inimasulate lähedal, näiteks tuhkur tuleb talvel ka hoonetesse.

Kuid hunt!^[3] Hundiohust sai minevikus varakult teada juba iga maalaps ja see saatis inimest hällist hauani. Hundiohuga manitseti lapsi sõnakuulmisele, muidu „susi tuleb ja viib su ära!“ Sellega hirmutades sunniti nutvat last vaikima, keelitati kodunt kaugele minemast, metsa minemast. Ka täiskasvanu pidi arvestama hundi kui reaalse ohuga. Seepärast pole väga imestadagi, et võsavillemil üksi on nimesid oma 1,5 korda rohkem kui meie ülejäänud kiskjatel kokku! Kuigi need enam kui 500 nime on siin teoses jagatud üheksasse gruppi, saab neid kitsamalt koondada ka neljaks põhigrupiks: 1) hundi välimuse, 2) hundi loomuse ja elupaiga, 3) hundi kui karjakahjuri, 4) ülejäänud mitmekesiste nimede järgi.

Need rohkem kui pool tuhat nime kõnelevad eelkõige respektist hallivatimehe vastu. Et rahva sõnaloomingus leidub hulganisti lugupidamisavaldusi hundi vastu mujalgi, võib öelda, et susi on sajandeid valitsenud esivanemate tegude ja mõtteilma üle.

ILMAR ROOTSI

[1] Autor on eri põhjustel välja jätnud ahmi, kährikoera ja šaakali. Ilmselt seetõttu, et ahm on Eestis läbi aegade olnud pigem eksikülaline, kährik jõudis siia 20. sajandil, mil peitenimede kasutamine ei olnud enam laialt levinud komme, ning šaakal asus Eestisse elama veel hiljem – 21. sajandil. (*Toimetaja märkus*)

[2] A. Nolken (1902). Vom Luchse. *Baltische Waldmannsblätter*, nr. 6, lk 90-93

[3] Nõnda saime endale ka nime „hunt“ omal ajal – laenatud saksa keelest, kus see koera tähendab (*Hund*, mis omakorda pärineb alamsaksa sõnast *hunt*). Meie võsavillemi vanem nimi on olnud ikka „susi“. (*Toimetaja märkus*)

BUSSI OODATES Kadri Ilves

LIBAHUNT. LEPIKUS II Anne Linnamägi

HUNDI NIMED

Hundi rohkem kui 500 sünonüümi-eufemismi on jagatud üheksasse gruppi – hundi kehaehituse, karva värvuse ja keha osade järgi, lisaks hundi kui koerlase, jahilooma ja kiskja järgi ning ka elupaiga, loitsudes esinemise ning mitmesuguste nimetuste järgi, mis eelnevatesse kategooriatesse ei sobi.

I

Kehaehituse järgi – tunnussõnaga **luine**

Paindumatu seljaga nagu hunt. (Lääne-Nigula)

Nagu üks muistend Võnnu kihelkonnast räägib, ehitas vanapagan hundi savist, võttes talle luuavarre selgrooks, kännu peaks, söed silmadeks, nahkkindad kõrvadeks, raudnaelad hammasteks ja küünteks, saapatalla keeleks, rattarummu kaelaks, kuuseoksad küljekontideks, peerupilpad ristluuks, lepakaikad jalgadeks, kasukatäie nahaks, takukoonla sabaks ja kivi südameks, nimetades eluka seejärel hundiks ehk susiks.

1. kuivaluine (Viru-Nigula)
2. paindumatu (Wiedemann)
3. ühtluine (Wiedemann)
4. üksluine (Viru-Nigula, Vigala, Wiedemann)
5. ükspuene (Vigala)

II

Karva värvuse järgi – hall

Huntide suurus, kehaosade mõõtmed ja karvastiku värvus erineb suuresti sõltuvalt alamliigist, populatsioonist ja isendist. Meie hallide huntide hulka on aegade jooksul eksinud ka üksikud mustad hundid, enamasti elavad siin aga halli kasukaga loomad.

1. hall (Treumann, 1924)	16. hallnahk
2. hall Ants (Kose)	17. hall saks
(Wiedemann, Saareste I, 1958)
3. hall emand*	18. hallvatt (Wiedemann)
4. hall haavikuemand
(Saarde)	<i>Tuli susi soovikusta, halli vatti
haavikusta. (Pilistvere)</i>
5. hallhabe	19. hallikasukamees (Tarvastu)
6. hall härra (Wiedemann)	20. hallimundrimees
7. halljõnn	21. hallivammusemees
8. hallkasukas
(Pärnu-Jaagupi)	22. hallivatimees
(Vändra, Wiedemann)
9. hall koll (Muhu)	23. metsahall (Äksi, Võnnu)
10. hall kuub (Wiedemann)	24. metsahallhabe
11. hall kuuk
(Treumann, 1924)	25. (va)na hall / va hall /
vana hall (Jõhvi, Karksi)
12. hall kütt	26. vana metsahall
(Sohberg, 1885)
13. hall lind	
14. hall mees
(Viru-Nigula, Wiedemann)	
15. hallmets (Saareste I, 1958)	

* Autoril on mõne hundinime taga viide konkreetsele allikale, teisel mitte. Küsimise peale, miks see nii on, vastas Ilmar Rootsi, et alguses kirjutas ta üles rahvaluule kogu nime üldisemalt, hiljem hakkas päritolu täpsemalt üles tähendama. Ilmselt autor ei kujutanud aastakümneid tagasi ette, et millalgi võib tema leidmislustiga alustatud ja muude uuringute kõrvalt välja kasvanud hundinimede kogust moodustuda omaette tervik. Kui ta seda taipas, oli juba hilja uuesti arhiivi minna, sest siis alanuks suur töö otsast peale. Küll aga ütles Ilmar Rootsi, et arhiividest leiab nimesid kindlasti veel! – *Toimetaja märkus.*

III

Kehaosade järgi

Mina hoian memme utte, kaitsen taadi suurta karja. Tuli soosta suuri hunti, laane alta laia käppa. Murdis maha musta härja, kiskus ära kirju härja. (Ambla)

1. hallhänd (Ridala)
 2. hallsaba
 3. kõvasaba (Vändra)
 4. malkhänd (Baturin, 1989)
 5. pikkhänd
(Karksi, Wiedemann)
 6. pikkmalk (Viljandi)
 7. pikksaba
(Valjala, Treumann, 1924)
 8. sorghänd (Pöide)
 9. sorgsaba (Äksi)
 10. sorgushänd (Pöide)
 11. sorgussaba (Kihnu)
 12. sorisaba (Lääne-Nigula, Risti)
 13. sorusaba (Wiedemann)
 14. sõrusaba (Wiedemann)
 15. sörksaba
 16. torusaba (Wiedemann)
 17. tõllsaba (Viru-Jaagupi)
 18. villasaba (Simuna, Jõhvi)
 19. volksaba*
 20. pikasabamees /
pikksabamees (Wiedemann)
 21. sorusabamees (Wiedemann)
 22. vana sorusaba /
vana sorgussaba (Kihnu)
 23. vana volksaba (Pärnu-Jaagupi)
 24. vana pikahännamees
(Hargla)
 25. vana pikasabamees
(Wiedemann)
 26. arvajalg (Viru-Nigula)
- Haavikust tuli harva jalga.
(Lüganuse)*
27. halljalg (Lääne-Nigula)
 28. harvjalg
(Lüganuse, Viru-Nigula)
 29. kompajalg (kampajalg)
(Maarja-Magdaleena)
 30. kaputjalg (=libahunt)
(Saareste, I 1958)
 31. karvajalg (Viru-Nigula)
 32. kontjalg (Võnnu, Pilstivere)
 33. loipajalg (Kadrina)
 34. märgjalg (Jõhvi, Jõelähtme)
 35. pättjalg (Martna)
 36. solpjalg
 37. sombarjalg (Iisaku)
 38. sompajalg (Vaivara, Simuna)
 39. sompeljalg (Jõhvi)

40. soomerjalg
(Iisaku, Maarja-Magdaleena)
41. sulpajalg (Maarja-Magdaleena)
42. susseljalg (Viru-Nigula)
43. sörgjalg (Reigi)
44. tömpjalg
(Väike-Maarja, Viljandi)
45. tompajalg
46. varbajalg
47. pikajalgne
48. pikajalgne mees (Palamuse)
49. arvakäpp (Viru-Nigula)
- Tuli suosta sussel jalga, aavikusta
arva jalga, kuusikust tuli kuiva
luine, kaasikust tuli arva käppa.
(Viru-Nigula)*
50. laanekäpp (Tartu-Maarja)
51. lagakäpp (Kraasna, Röpina)
52. laikäpp (Iisaku)
53. lapakäpp
(Viru-Nigula, Jöelähtme)
54. märgkäpp
(Viru-Nigula, Jöelähtme)
55. laiakäpamees / mees laiade
käppadega (Wiedemann)
56. laiakäpuline
57. arvaküüs (Vaivara, Jõhvi)
58. harvküüs
59. mädaküüs (Lüganuse)
60. nahknina (Kadrina)
61. nõginina (Viru-Nigula)
62. sauenina
63. savinina (Wiedemann)
64. sõuenina (Wiedemann)
65. talbnina (Sohberg, 1885)
66. torunina (Wiedemann)
67. tulbnina
68. vibunina (Kolga-Jaani)
69. vilunina
70. võsunina (Simuna)
71. sõrunina
72. kikkkõrv (Nissi, Simuna)
73. kikkiskõrv (Nissi, Simuna)
74. kõvasikõrv (Wiedemann)
75. käikõrv (Wiedemann)
76. lontkõrv (Anseküla)
77. pikkõrv (Simuna)
78. püstõrv
(Simuna, Wiedemann)
79. tõbikõrv (Karksi)
80. kriimsilm / mees kirjude
silmadega (Wiedemann)
81. kiilusilm (Vändra)
82. kiirgsilm (Paide)
- Hundi silma võrkkesta taga asub
spetsiaalne valgust peegeldav
rakukiht, mille abil ta näeb
pimedas paremini kui paljud
teised loomad, näiteks inimesest
40-50 % paremini.*
83. kolusilm
84. kõerdsilm (Viru-Nigula)
85. kõõrsilm (Haljala)
86. rähmasilm
(Maarja-Magdaleena)
87. suursilm (Simuna)
88. sõrasilm
89. süsisilm (Lüganuse)

90. vesisilm (Saareste I, 1958)
91. viilusilm (Vändra)
92. vana kriimsilm (Pühalepa)
93. vesi kriimsilm
94. viilukriimsilm
95. kriimsilma isand
(Väike-Maarja)
96. kriimsilma mees
(Wiedemann)
97. harvlõug
98. karvalõug (Viru-Nigula)
99. lailõug (Viru-Nigula)
100. lorilõug (Viljandi)
101. pikklõug
(Haljala, Viru-Nigula)
102. õgilõug (Vigala)

* Nimed ei järgi alati tähestikulist järjekorda, vaid on grupeeritud kas kõlalise või sisulise sarnasuse poolest. – *Toimetaja märkus.*

MUST ON TAGASI Asko Künnap

IV

Hundi kui koerlase järgi – **koer, peni, kutsikas, kuts, kutsu, kuits, muri**

Sohust tuli suuri koera. (Harju-Jaani)

Jüripäeval karja väljalaskel pani Püha Jüri oma koertele päitsed pähe ja suitsed suhu, millest nad vabastas mihkkipäeval. (Vastseliina)

1. hallkoer (Tarvastu)	21. Püha Jüri kutsikas
(Rõuge, Wiedemann)
2. hallkutsikas	Jüri koer (Pöide)
3. hallkuits (Saaremaa)	22. rabapeni (Lepasaar, 1989)
4. hahk kutsikas	23. rootsi koer (Helme)
5. kuri koer (Tarvastu)	24. soe koer (sõnast “soend”)
(Kadrina)
6. kuri peni	25. sookoer
7. kuri kutsikas (Saareste, 1958)	26. sula ilma kuts (Põltsamaa)
8. kõrve koer (Saarde)	
9. kõrve kutsikas (Tori, Kose)	<i>Kui hundid uluvad – sulale.</i>
10. kõrvepeni (Saarde)	<i>Siit sula ilma kuts. (Põltsamaa)</i>
11. kõrve kirju koer (Väike-
Maarja), kirju koer (Kadrina)	27. suur koer (Kolga-Jaani)
12. kuradikoer (Kihelkonna)	28. ulakutsikas (Märjamaa)
13. kriimkoer (Järva-Jaani)	29. ull / hull koer (Haljala)
14. metsakoer
(Pärnu, Vigala, Karja)	30. vana hall kutsikas
(Wiedemann)
15. metsa kutsikas
(Karja, Vigala, Simuna)	31. võsakoer (Vastseliina)
16. metsa kutsu / kuts / kuits	32. karjakrantsi lellepoeg
(Kampmann, 1908)
17. metsa hall koer	33. metsamuri (Kullamaa)
18. metsapeni (Hargla)	
19. metsa susi	
20. põrgupeni	

V

Hundi kui jahilooma järgi – moodustatud sõna **lind** abil

Minevikus oli tavaks kõiki jahiulukeid lindudeks kutsuda, nii tiivulisi kui imetajaid. Kui mees läks „põdralindu laskma”, tähendas see: salaküttima.

1. hallind (Viru-Jaagupi)
2. halblind (Viru-Jaagupi)
3. kurilind (Hageri)
4. metsalind (Wiedemann)
5. pahalind (Häädemeeste)
6. suurlind (Mihkli)
7. öömetsalind (Treumann, 1924)
8. soovilind (Mihkli)

VI

Hundi kui **kiskja** järgi: Esimene grupp

1. murdja (Lattik, 1921)
2. hobusemurdja (Märjamaa)
3. varsamurdja (Tarvastu)
4. lambamurdja
(Märjamaa, Wiedemann)
5. vana murdja (Lattik, 1921)
6. murdja elajas
7. röövel (Olevik)
8. loomaröövel (Märjamaa)
9. metsaröövel (Vahtra, 1935)
10. vana metsaröövel
11. hobusesurmaja
12. koerasööja (Viru-Jaagupi)
13. lammasööja
14. lamba söögar (Viru-Nigula)
15. lambavaras (Paide, Tarvastu)
16. uttivaras (Rõuge)
17. hobusevaras
18. vana varas (Rõuge)
19. varas
20. metsaline
(Türi, Tarvastu, Wiedemann)
21. metslane
22. metsik
23. (va)na metsik (Mihkli)
24. mõrtsukas (Eesti Postimees
ehk Näddalaleht 1865)
25. kurjategija (Pärnu)

Hundi kui **kiskja** järgi: Teine grupp

Üle ültse om susi vanale rahvale üts suur vainlane olnu. (Vastseliina)

26. igavene nuhtlus (Lattik, 1921)	50. luunärija
27. inimese hirmutaja (Kursi)	51. luuisand (Saareste I, 1958)
28. jultu	52. pahategija (Hupel, 1777)
29. jultunud (Saareste I, 1958)	53. raipenärija (Märjamaa)
30. vana jultu	54. seapõrsa pulmaline
31. vana jultunud	55. sikukuningas (Halliste)
32. vana jultunu	56. täitmatta (Vigala)
33. lihasööja	57. verevedaja
34. kaelakäänaja	58. viija (Kadrina, Viru-Nigula)
35. kaelaväänaja (Tarvastu)	59. lehmamullika näpistaja
36. karjakargut (Viru-Nigula)	60. härjavärsi raputaja
37. karjane	61. lambatalle pimestaja
38. hoolas karjane (Tarvastu)	62. hobusevarsa vaataja
	63. seapõrsa küünistaja

*Ulgu, ulgu hundikene, käi ästi
karjatse järele, ehk on jäänud
jäerakesi, uidund utet-tallekeisi,
kivi jääre kitsekeisi. (Laiuse)*

- 39. karjalapse kargutaja (Kursi)
- 40. kitsetalle tantsitaja (Kursi)
- 41. kuri (Rõuge, Kadrina, Jõhvi)
- 42. kuri elajas (Setu)
- 43. kuri loom (Perno Postimees
ehk Näddalileht 1866)
- 44. kuri kõriauk (Laiuse)
- 45. kuri mees (Vastseliina)
- 46. lambaisand (Vigala)
- 47. lambasilitaja (Tarvastu)
- 48. lääne lambapoiss
- 49. lääne lambuline

„Määntse ta viis?

Kas valge või musta?“

„Ega sinul sinist ega punast es ole.“

„A kas peni perra läits kah?“

„Ega ta iin kah es joose.“

(Sangaste)

TULE KOJU Kristi Kangilaski

VII

Elupaiga järgi: moodustatud sõnade **metsa-**, **paju-**, **padriku-**, **võsa-**, **lepiku-**, **lepa-**, **laane-**, **põõsa-**, **soo-**, **variku-**, **haaviku-**, **kuusiku-** ja **kõrve-** abil.

1. metsaema (Jämaja, Rõngu)
2. metsaemand
3. metsaelajas
(Pärnu-Jaagupi, Simuna, Juuru)
4. mets(a)elajas (Simuna, Juuru)
5. metsahabe
6. metsahull (Kaarma)
7. metsahärra
8. metsaiilas (Märjamaa)
9. metsaiilu (Kihelkonna)
10. metsaisa (Rõngu)
11. metsaisand
(Kihelkonna, Suure-Jaani)
12. metsakaim (Olevik 1884)
13. metsakarjapoiss
14. metsakoli
15. metsakoll
16. metsakonn
(Märjamaa, Wiedemann)
17. metsakonnu (Kolga-Jaani)
18. metsakriim
(Vigala, Suure-Jaani)
19. mõtsakukk (Rõuge)
20. metsakuningas (Kõpu)
21. metsakurn
22. metsakuub (Wiedemann)
23. metsalell
(Jõhvi, Laiuse, Simuna)
24. metsaliuhka (Simuna)
25. metsaloom (Vigala, Kaarma)
26. metsamees
(Kuusalu, Wiedemann)
27. metsamullikas (Viru-Nigula)
28. metsamära (Saareste I, 1958)
29. mets(a)oll (Wiedemann)
30. metsaonu (Kuusalu,
Viru-Nigula, Märjamaa, Juuru jt)
31. metsaperemees (Wiedemann)
32. metsa ploni (Wiedemann)
33. metsapoiss (Anseküla)
34. metsasaks (Kihelkonna)
35. metsasoki (Treumann, 1924)
36. metsasokk
37. metsasusi
38. metsasõnn
39. metsatagune (Tarvastu)
40. Metsatare-Märt (Tarvastu)
41. metsa tugev (Wiedemann)
42. metsatöll
(Märjamaa, Põide, Häädemeeste)
43. metsatõnn
44. metsatörr
45. metsavaht (Tarvastu)
46. metsvard (Jõhvi)
47. metsavaim (Wiedemann)
48. metsavana (Kihelkonna, Jämaja)

HUNDIJUTT Jüri Mildeberg

49. metsavari (Wiedemann)

50. metsavend

(Simuna, Vaivara, Juuru)

51. metsaviha

(Wiedemann, Torma)

*Pühad inglikesed, pühad
vaimukesed, võtke ära metsa
viha, kivi alla, kännu alla,
seitsme taeva tuule alla, pange
susi sulusse, metsa koera kõlgu
otsa, raua kangi kaela pääle, siis
(...) saavad karjalatsed lulli lüüa.
(Torma)*

52. metsavillem

(Simuna, Juuru, Vaivara)

53. metsavilu (Wiedemann)

54. metsavõhi (Pärnu-Jaagupi)

55. vana mets

56. vana metsamees

(Wiedemann)

57. võsaemand

58. võsaonu (Suure-Jaani)

59. võsatagune (Simuna)

60. võsavasikas

(Võnnu, Türi, Simuna)

61. võsavend (Noarootsi)

62. võsavillem (üle maa)

63. võsastik

64. võsuelajas (Hargla)

65. pajuhall (Noarootsi)

66. pajujuss (Simuna)

67. pajupapa (Lääne-Nigula)

68. pajusaks (Olevik 1886)

69. pajutaat (Kullamaa)

70. pajuvanamees (Lääne-Nigula)

71. pajumasikas

(Viljandi, Vigala, Wiedemann)

72. pajuvillem (Simuna, Türi, Jüri)

73. pajupõõsa poisike (Koeru)

74. padrikuisand (Märjamaa)

75. põõsaalune (Peetri)

76. põõsavillem

77. põõsatagune (Viru-Nigula,
Simuna, Rakvere, Jõhvi)

78. vana põõsatagune

(Wiedemann)

79. varikuisand (Wiedemann)

80. varikusaks

81. varikuvaht (Tarvastu)

82. soo solgutaja (Kadrina)

83. va sootagune (Vändra)

84. laane lambaisand (Mihkli)

85. laane lambapoiss (Saaremaa)

86. laane lambuline (Jõhvi)

87. lepalits (Hiiumaa)

88. lepikulell (Otepää)

89. haaviku emand (Rõuge,
Kanepi)

90. haaviku isand (Suure-Jaani)

91. kuusikukütt (Tarvastu)

92. kuusikukuningas (Vigala)

93. kõrve karjane (Saarde)

*Mind kutsutakse kuusiku
kuningaks, mind hüütakse
haaviku emandaks, ise aga olen
ma kõrve karjane. (H II 22, 857
(26) Saarde)*

94. kõrve karjapoiss

VIII

Loitsudes esinevad kõnetlussõnadena paariviisi täiendsõnad, täiendsõnana on vahel ees sõna **mets**.

1. metsa etti, metsa atti,...
 2. metsa ittu, metsa attu,...
- Metsa ulpi, metsa alpi, kuule
metsa all-i-parda, metsa kuldane
kuningas, metsa kardane kasukas,
Püha Jüri poisikene! Võta kätte
kulda keppi, vääna vitsusta
ahelad, keela omad kurjad
koerad, keela susi soovikusse,
kaitse karu kaasikusse! Su koerad
soos magagu, mu kari arul
karaku!" (Kolga-Jaani, 1884/5)*
3. metsa (h)ulli, metsa (h)olli,...
 4. metsa intu, metsa untu
 5. metsa itti, metsa atti (Paide)
 6. metsa ötti, metsa ätti;
metsa otti, metsa atti
(Haljala, Paide)
 7. metsa sikku, metsa sokku
(Pärnu, Saarde)
 8. metsa uiku, metsa aiku
 9. metsa uku, metsa aku
(Simuna, Suure-Jaani, Wiedemann)
 10. metsa ulpi, metsa alpi (Äksi)
 11. metsa kuldne kuningas
(kuldane...) (Kuusalu)
 12. metsa nõmme neitsikene
(Vändra)
 13. metsa nurme neitsikene
 14. metsa noori neitsikene
 15. metsa härtu härrakene
(Tõstamaa)
 16. metsa helde(ne) emand(a)
(Tõstamaa, Viljandi)
 17. metsa nirki-närki
neitsikene
 18. metsa hall(i) pard (parda)
(=habe) (Kursi)
 19. metsa hall(i) koer(a), metsa
armas halli koera (Kuusalu)
 20. metsa kardane kasukas
 21. metsa ilus(a) isand(a)
(Ambla)
 22. metsa kuldne proua,
metsa kuldne härra
(Vändra, Viljandi)
 23. metsa noor(i) isand(a)
(Vändra)
 24. metsa armas hall(i) kuube
(Kolga-Jaani)
 25. metsa hallilõuga
(Viljandi, Võnnu)
 26. metsa halli harvalõuga
(Vigala)

POLE VÕRDSUST ME JÕUDUDE VAHEL Regina Lukk-Toompere

27. metsa peni pikklõug
(pikkalõuga) (Vigala)
28. metsa eite, emanda
29. metsa konu neitsikene
30. metsa ojarmu emanda
31. metsa vana kuldajalga
(Väike-Maarja)
32. metsa urgu, metsa argu
33. metsa ehitud emandad
34. susi sina süsisilma,
hiire halli, haava karva...
35. kuldatrooni neitsikene
(Suure-Jaani)
36. kase kallid neitsikene
(Veske, 1886)
37. ulpi alpi, metsa ulpi,...
38. hell ilus einakene
(ka niisuguste sõnadega
pöörduti hundi poole, Äksi)
39. kumer kuuse juurekene
(ka niisuguste sõnadega
pöörduti hundi poole, Äksi)
40. Püha Jüri poisikene!
Püha Jüri Jerkovits!
Püha Jüri kutsikuke!
41. maa esä, maa emä (Sangaste)

*Metsa heldised isandad,
Metsa kuldised kuningad,
Siidisaba neitsikesed,
Laske minu kari kaugel käia,
Ilma hundi puutumata,
Ilma karu katsumata
(EKS 1, 1 (2) Türi)*

IX

Mitmesuguseid nimetusi

1. ahjupealne (üks libahundi nimetusi) (Wiedemann)
2. aiatagune (Pärnu-Jaagupi, Häädemeeste)
3. ansikadi (Kihelkonna)
4. aug (Võnnu)
5. habememees
6. halbmees (Põlva)
7. harvsõrg
8. hudi (Setu)
9. hudu
10. hulu (Rõuge)
11. (h)ulu Jüri (Viru-Nigula)
12. hundilits (Saareste I, 1958)
13. inimesehunt (=libahunt) (Saareste I, 1958)
14. irvessuu (Rapla)
15. irvhammas
16. isand (Laiuse)
17. jahimees
18. julge (Treumann, 1924)
19. kanasiku Peeter (Tarvastu)
20. kastevegi (Reigi)
21. Kasuka-Andrus (Wiedemann)
22. kasukakäis (Wiedemann)
23. kirjakandja (Palamuse)
24. kondipoig (Kuusalu)
25. kriim (Wiedemann)
26. kuivaliuline (Viru-Nigula)
27. kirju (Wiedemann)
28. kande-aiatagune (Pärnu-Jaagupi)
29. kuivluu (Viru-Nigula)
30. kuivkints (Maarja-Magdaleena)
31. külamees
32. kurat (Häädemeeste, Lüganuse)
33. koll (Türi, Kodavere, Saaremaa)
34. konu (Saareste I, 1958)
35. lai vats (Vigala)
36. lambnik (Forselius-Boeckler, 1854)
37. liba (ka libahunt, libasusi – üks hundi teisend, tulnud Poolast. On väiksem, kuid metsikum. (Wiedemann, 1869)

Eestis eristati järgmisi hundi tõuge: lambahundid (koera moodi), hobusehundid (suuremad, pikema karvaga), poolahundid (julged, pruunikad, suuremad), venehundid (väiksemad, hallimad), pajuhundid (suuremad, kollakad), susihundid (hoonete lähedal elavad), metsahundid (loomi murdvad), libahundid (loomale tagant sisse pugevad), toonehundid (valged, kodukäijaid

jälitavad, inimesi ei puuduta).
Seega eristati hunte nende kasvu,
karva värvuse ja ning käitumise
järgi. (EKM rahvaluulearhiiv)

38. libehunt (ahma rahvapärane nimetus (Simuna)
39. lits (Saareste I, 1958)
40. londikutsar (Viru-Nigula)
41. lotissuu
42. madal kübar (Simuna)
43. madu (Viru-Jaagupi)
44. marask
45. marask-mees
46. marask-kest
47. metsa mur (Tori)
48. mets (Pärnu-Jaagupi, Treumann, 1924)
49. metsahurt (hurt)
50. metsavatt
51. Mulgu-Jüri (Risti)
52. mumm (Saarde)
53. must Jüri (Sangaste)
54. must suu (Karksi)
55. mees
56. mädakübar (Jõhvi, Maarja-Magdaleena)
57. mädapea (Simuna)
58. mõtsa ritske (Otepää)
59. mõtshat (Forselius-Boeckler, 1854)
60. naeste puk (Viru-Nigula)
61. Naha-Andres (Wiedemann)
62. nahkkäis
63. nahkvarrukas
64. näljakoon (Haljala)
65. ohutivane
66. onu (Saarde)
67. pagan (Lüganuse)
68. paljaskülg (Kunder, 1885)
69. papp (Setu)
70. pime Pärtel (Torma)
71. pitkpall (Jaani)
72. Poola kaabakas (Perno Postimees e Näddalileht 1864)
73. Puise-Toomas (Haljala)
74. pusa
75. raudhammas (Märjamaa)
76. ritske
77. rösuelajas (Hargla)
78. reinuvader (Pühalepa)
79. sabajunker (Lääne-Nigula)
80. savitõll
81. soets (Reigi)
82. soe roog ja susi poeg (Wiedemann, tähendavad solvangut)
83. sorutus
84. suist (Treumann, 1924)
85. sultan
86. suso (Vastseliina, Setu)
87. sutsu, tsudo(k) (Võnnu, Saareste I, 1958)
88. suur hurt
89. söödik
90. sütt (Wiedemann)
91. tema ise (Vändra)
92. tilpaja (Märjamaa)
93. tohoi (Viru-Nigula)
94. tondikutsar (Malla, Viru-Nigula)
95. Turja-Toomas (Viru-Nigula)

96. tõlkam (Sohberg, 1885)
97. tõllar (Jüri, Otepää)
98. uba (Saarde)
99. udukübar
100. ulaja (Märjamaa)
101. ulakas
102. urdasööt (Kihelkonna)
103. vaenlane (Perno Postimees ehk Näddalileht 1880)
104. vaga talleke (Saareste, 1958)
105. vana (Treumann, 1924)
106. vana habe
107. vana halb (Lattik, 1921)
108. vana hull (Saareste, 1958)
109. vana julge (Wiedemann)
110. vana koll
111. vanamees (Põlva)
112. vanaonu (Nissi)
113. vanapagan
114. vanapoiss
(Pärnu-Jaagupi, Kose, Ridala)
115. vana tolvan (Pöldmaa, 1975)
116. vana tõlkam
(Kampmann, 1908)
117. vana tõll (Wiedemann)
118. vana tühi
119. vana tõrges (tõrges)
(Viru-Jaagupi)
120. vana ulakas
121. vana unt (Simuna)
122. va jätis (Vändra)
123. va kolvetu (Pilistvere)
124. va reo (Harju-Jaani)
125. va urjoh!
(hundi peletushüüd) (Vändra)
126. vilga (Saareste I, 1958)
127. vilge (Saareste I, 1958)
128. villar (Viru-Nigula, Kadrina)
129. villem (isane hunt)
(Wiedemann)
130. villemine (emane hunt)
131. vilks (läti laen, Karula)
132. viruja (ms)
133. volgats (Otepää) (ms)
134. volk (vene laen) (Kose)
135. võeras (Perno Postimees ehk Näddalileht 1866)
136. võltsnäpp (Viru-Jaagupi)
137. vana mets (Türi)
138. soend (soendiks kutsuti ka vana isahunti, kes hagemist, s.o ajus kisaga ajamist ega inimest ei kartnud) (Rõuge)

Kas "hunt" ise ka peitenimena midagi tähistab?

Hundilt on nimi laenatud näiteks kõige kangema joogikraami tähistamiseks. Hundijalavesi, hundituline – need on tuntud eufemismid viinale.

Wiedemannil leidub ka termin „hunt“ kui ühe viina mahusuuruse tähistaja. Kui meie kultuuris tähendab „hunt“ ¼ toopi viina (ca 0,3l), siis Suurbritannias ja USA-s on tähiseks kvart, mis on vastavalt 1,136 liitrit ja USA-s 0,946 liitrit. Seega seal on üks „hunt“ viina umbes 1 liiter.

139. metsakas
140. lell (Holzmayer, 1873)
141. vana sorgusaba
142. kriimsilmaisand
143. sulailma kuts
144. Pime-Pärtel
145. saritöll
146. Kanasiku-Peeter
147. Kasuka-Andres
148. metstikk (Käina)
149. mädakutsar
150. va jultund
151. õnn! (Keila)

*„Metsa uku, metsa aku,
Metsa kuldane kuningas,
Kultatrooni neitsikene!“ (Puhja)*

Kasutatud allikad:

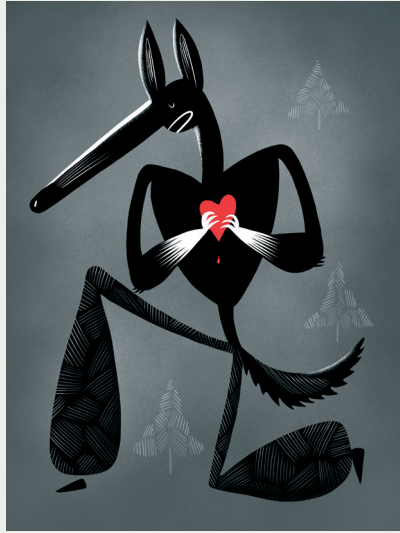
I KIRJANDUS JA PERIOODIKA

1. Baturin, Nikolai (1989). Karu süda. Tallinn.
2. Forselius, Johann (ka: Boecler, Johann Wolfgang) (1915). Eestlaste ebausukombed, viisid ja harjumised. Tartu, lk. 32.
3. Eesti Postimees ehk Näddalaleht (1865), nr 2 ja 20.
4. Holzmayer, Jean Baptiste (1868). Osiliana. I., Das Kriegeswesen der alten Oeseler. Arensburg/Kuessaare
5. Hupel, August Wilhelm (1777). Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland, II. Riga
6. Kampmann, Mihkel (1908). Kooli lugemisraamat: esimene jagu. Tallinn.
7. Kunder, Juhan (1885). Eesti muinasjutud. Rakvere.
8. Lattik, Jaan (1921). Minu kodust. Tallinn, lk.16-19.
9. Lepasaar, Juhan (1989). Laaneteedel. Tallinn, lk.72-73.
10. Olevik (1884), nr 30 ja 31.
11. Pall, Valdek (1982, 1989). Väike murdesõnastik, I ja II osa. Tallinn.
12. Perno Postimees ehk Näddalileht (1864, 1866, 1880,1881).
13. Põldmaa, Kustas (1975). Kodumets. Tallinn, lk. 124-125.
14. Peegel, Juhan (1970). Hundi nimetused Eesti regivärssides. Eesti Loodus , 8, 461-462.
15. Peegel, Juhan (2004). Nimisõna poeetilised sünonüümid eesti regivärssides. Tallinn, lk. 39-45.
16. Saareste, Andrus (1958). Eesti keele mõisteline sõnaraamat I. Stockholm, lk. 544-547.
17. Sohberg, Martin (1885). Neljas Eesti jututooja. Tartu, lk. 59-60.
18. Veske, Mihkel (1886). Vana eestlaste palved metsajumalatele/ Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1884/1885. Tartu, lk. 3-21.
19. Treumann, Madis (1924). Jahimeeste käsiraamat. Tallinn.
20. Wiedemann, Ferdinand Johann (1869). Ehstnisch-Deutsches Wörterbuch. St. Petersburg.
21. Wiedemann, Ferdinand Johann (1876). Aus dem inneren und äusserem leben der Ehsten. St. Petersburg, lk.487.
22. Wiedemann, Ferdinand Johann (1973). Eesti-Saksa sõnaraamat. Tallinn.

II KÄSIKIRJALINE MATERJAL.

1. Eesti Kirjameeste Seltsi rahvaluule kogu (EKS). 19. sajandi algus – 1890.
2. Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv (EKM, ERA). Hundialased tekstid.
3. Eesti Keele Instituut (EKI). Sõnavara kartoteek.
4. Rootsi, I. Hundi eufemismid. Käsikiri 1983.

LIBASTUS Joonas Sildre

JÄRELSÕNA

Šoti antropoloog Tim Ingold on kirjeldanud aastatuhandete jooksul kujunenud inimeste ja loomade vastastikuseid suhteid. Põhjapõdrad on harjunud kuulma laagri hääli ja tundma sealseid lõhnasid ja samal kombel kuuluvad inimeste elu juurde põhjapõdrade hääled ja nende kombes. Ei elata lausa kõrvuti – ühed liiguvad vabade karjadena, teistel on oma eluviis, kuid on teadmine üksteise olemasolust.

Hundi kohta on Eestis kõige rohkem rahvaluulet kirja pandud. Leiame suurel arvul erinevast vaatenurgast lähtuvaid ütlusi, jutte, laule, loitse, uskumusi, sümboolseid hundiga kokkuleppe sõlmimise rituaale, jahimeeste tarkusi ja vigurijutte. Ühegi looma tekkelugu pole kutsunud esile võrreldavat fantaasiapuhangut. Märkigem, et nelja silmaga koerast (silmade kohal on heledamad laigud) usuti, et ta näeb kurjade jõudude liikumist, kuid teati, et hunt jälitab, ajab eemale ja murrab need maha, olgu nendeks kodukäijad või kuratliku algupäraga olendid. Hundijuttude temaatika ja sisu on väga avar ja sisaldab jõuliste Põhjala joonte kõrval tänuliku hundi lugusid sellest, kui inimene abistas teda või tema poegi. Ei puudu ka omapärased lood hundipessa viidud lastest, meie versioonid Mowglist, ja muud vaated targale ja uhke kasukaga loomale, kelle asualad on viimaste sajanditega vähenenud, samas on ta aga võitnud tuntust popkultuuri tegelasena.

Tuntud eesti rahvausundi uurija Ivar Paulsoni arvamuse järgi iseloomustab Euraasia rahvaid uskumus, et loomadel on hing ja oma vägi. Huntidel oli meie varasemate uskumuste järgi lisaks hingele ja väele veel oma juht, ka huntide kaitsja või hundikarjus, metsa peremees, kes reguleeris nende elu. Kõikide vaadete kohta leiame teavet käesolevast raamatust, kus pöördumised hundi poole on suunatud olendile, kes saab aru sõnast, mõttest ja teost.

Leiame ka huvitavaid kategooriate muutusi, näiteks hundi nime-
tamist linnuks, mis esindab vanemaid usundi kihistusi.

Mõne aasta eest avaldas oma tulemused teadlarühm, kes uu-
ris Lõuna-Ameerika väikerahva suhtumist loomadesse. Leiti, et
isegi suuri ja inimesele kahju toovaid kiskjaid küll kardeti, nende
ees oli inimestel hirm, kuid samas oldi nende suhtes kaastundlik
ja valmis neid kaitsma. Kui looma kultuuriline mõõde oli väike või
puudus, siis samastuti loomaga vähem. Just kultuurilise mõõtme
avarus iseloomustab huntidega seotud teadmisi ja on loonud po-
siitiivse hoiaku ja aluse kaastundele.

Ent pöördume tagasi keele ja meele suunale. Igapäevases kõ-
nes kajastuvad ühiskonnas sõlmitud kokkulepped ja tänapäevalgi
on eufemismid ehk asendus- ja peitenimed päevakorral poliitikas
ja meditsiinis, sotsiaalvaldkonnas ja majanduses. Me ei räägi pal-
justest probleemidest otse, vaid metafooride ja eufemismide va-
hendusel. Sellise käitumisjoone kultuurilised tagamaad vajavad
alles uurimist, kuid hoides käes huntide eriteadlase Ilmar Rootsi
suurepärasest kogumikku saame tõdeda, et algus on tehtud. Veel
enam, meil on võimalik vaadata lähemalt ühtaegu inimeste ja loo-
made suhteid ning saada osa omaaegsetest keelelistest normidest,
millest oleme linnastumise ja eluolu muutumise tõttu eemale
jäänud. Tänane inimene vaevalt suudab nimetada kümmet hun-
di või mõne muu looma peitenime, rääkimata sadadest nimedest.
Järelikult puudub peitenimede kasutamiseks vajadus, ka otsesed
kokkupuuted loodusega on harvemad kui sajandi eest.

Ilmar Rootsi kogus leidub erineva algupäraga nimetusi. Ilmar
Rootsi on esitanud viite kihelkonnale või allikale ilmselt siis, kui
tegemist on ainukordsete andmetega, kihelkonnanimesisid on esile
toodud ka sellel juhul, kui tema andmestik viitab huvitavale piir-
kondlikule nähtusele. Ta on jaganud nimetused üheksasse rüh-
ma, millest ta toob välja neli põhilisemat: nimetused põhinevad
hundi välimusel, tema loomusel ja elupaigal, tema kui karjakahju-
ri mainel ja muud mitmekesisel nimetused.

Pole välimuse joont – silmad, selg, käpad, saba, jäljed, karv-
kate, värvus – mis nimetustes ei kajastuks. Asendades ühe sõna-
vormi teisega ja asutades sarnast ideed väljendavat asendajat, on

võimalik rõhutada austust ja asetada nimetatav kõnelejust kõrgemale või võrdsele positsioonile, mida näeme paljude nimetuste juures. Sama mõtet kannab üks populaarsemaid hundi nimetusi *metsa kuningas* ja *metsa emand*, *metsavardja*, *metsavaht*, samased on tema kutsumised *metsasaksaks* ja *metsahärraks*, mis märkis inimeste juures peenema linliku olekuga isikut.

Teatud juhtudel oli oluline langetada kõrgemal positsioonil olevat isikut madalamale, kasutades vastandsümbolit, näiteks asendati nimetus hellitusnimega või vähendati võimsust deminutiivi kasutamisega. Sama eesmärki kannab hundi nimetamine tema elukoha järgi, kus teda tituleeritakse inimesele ohutute koduloomade või nende poegade nimetuse abil: *pajuvasikas*, *metsa kutsikas*, *metsa koer*, *metsahurt*. Inimesele ohutuks koeraks nimetamine on olnud sagedane: *hallkoer*, *hahk kutsikas*, *kuri koer*; *kõrve koer*, *metsakoer* jpm.

Ootamatult tee peal kohatud hundil paluti tee pooleks jagada ja teda nimetati sugulussõnaga *onuks*, *lelleks*, *taadiks* või täpsustavalt *metsaonuks* ja *vanaonuks*. Siinjuures on kohane meenutada, et kõiki võõraid inimesi kutsuti nii maal kui linnas varem onu ja tädi - tegemist polnud sugulusega, lihase onu või tädiga, vaid austava nimetusega. Inimesega samaväärsusele rõhutakse, kui hundi kutsutakse *vennaks*, *papaks*.

Asendusnimede kasutamine võimaldas uskumuse kohaselt soovi korral vältida kontakti ja peita teatud juhul oma kavatsusi ning saavutada positiivne või vähemalt soovitava suunaga kontakt. Selliste hulka kuuluvad hundi või jänese nimetamised linuks, kapsataime nimetamine kapsaloomakeseks/kapsaloomukeseks, mis on märk varasemast hoopis teistel alustel toimunud olendite liigitamisest. Mõistetavalt on palju nimesid, mis viitavad välimusele ja elukohale ja mis tõukuvad reaalsusest või vihjavad hundi julgele ja jultunud käitumisele (*jultunud*, *vana tõrges*), kombele koduloomi varastada ja lihasööja-loomusele.

Osa nimetustest loovad otseseose varasemate mütoloogiliste mõistetega, näiteks samastamine metsakaitsja ja metshaldjaga: *metsavaim*, *metsavari*, *metsavana*.

Hundi samastatakse vahel kuradi endaga, millele viitavad

ühised nimetused *vanapagan, vanapoiss, vana tühi, vana töll, va jätis* ja rahvusvahelisest müüdiloomest tuttav *põrgukoer*, samuti uskumus, et püha Jüri ise on huntide karjus ja toitja, mis väljendub hundinimetuses *püha Jüri kutsikas*.

Ei pääse mööda ka düsfemismidest ehk halva ja solvava varjun-diga nimetustest: *igavene nuhtlus, vana tolvan, vana tõlkam, met-sahull* või *karjakrantsi lellepoeg*. Otsest söimusõnade kasutamist samas ei esine, mis märgib, et sõnadega solvamine ei olnud sobiv.

Igas rahvaluule liigis on oma peitenimede valikud ja näiteks loitsudes kasutatakse kolmesadat erinevat hundi nimetust, mil-lest sagedasemad on: *metsa kuldne kuningas* – 77 tekstis; *metsa halllõug* – 15 tekstis, *metsasokk, metsavaim* – 14 tekstis, *metsa-hulgus, metsamärg* – 15 tekstis, *metsa hallhabe* – 9 tekstis, *met-sakoer* – 8 tekstis, *helde metsaemand* – 6 tekstis.

Ilmar Rootsi aastaid kestnud töö annab rahvausundi, ökoloogia ja paljudel teiste valdkondade uurimiseks tugeva aluse. Peite-nimede põnev teema osutab keele ja meele rikkusele rahvuslooma temaatika valguses.

MARE KÕIVA

ISE LOOM Marja-Liisa Plats

HUNDID JA INIMESED

Kui möödunud sajandi intensiivne looduse majandamine jagas loomi kahjuriteks ja kasuriteks, said röövlindudega kõrvuti kannatada ka kiskjad, esmajärjekorras hundid. Ehkki hallivatimehe küttimise eest preemia maksmine algas Eesti- ja Liivimaal juba 19. sajandi esimesel poolel^[1] ja kestis veel hiljuti (mäletate Rein Marani filmi „Laanetaguse suvi“ (1979), kus jahimees tõstab seljast maha kartulikotitäie hundikutsikaid), pääsesime õnneks Eestis vaid paarikümne viietsa hundiaastaga^[2]. Oli aegu, mil võsavillemeid oli nii vähe, et võis kahe käe sõrmedel üles lugeda. Kõige madalam oli teadaolev arvukus 1939/40. aasta talvel, mil see ametlikult langes 11 isendini^[3]. Päris ära ei kadunud kriimsilmad meie maalt aga kunagi. Enamikul Euroopa riikidel nii hästi ei läinud. Fakt, et jäime hundiga siiski kõrvuti elama, on imeline, ja et oskame seda teha tänini, pole kaugeltki juhuslik.

See raamat tõestab, et juhuslikkust siin ei ole. Tohtu hulk hundinimesid – 523 – meie pärimuses tunnistab, et esivanemate jaoks oli susi erakordselt tähelepanuväärne loom. Temaga oleks nagu kogu aeg räägitud, kahekõne peetud. Miks meil neid nimesid aga nii palju on? Võimalik, et teised rahvad pole oma arhiividesse Ilmar Rootsi moodi kullipilguga vaadanud või oli neil pärimuse üleskirjutamise ajaks sedalaadi mõistev suhtumine loodusesse juba hääbunud, nii et sealt polekski enam midagi leida. Aga fakt on see, et eestlased oleks võinud ka kümnekonna peitenimega piirduda – nagu paljude teiste loomade puhul seda tehtigi. Järelikult, hunt on millegi poolest eriline.

Nimede rohkus annab tunnistust sellest, et hunt on keeruline loom. Konfliktlik, nagu tänapäeval seda ütleme. Eriti oli see nii muiste, kui hunt võis tulla nii karja murdma, teelisi ehmatada kui

ka kallale tungida. Oma pärandist ei leia me aga midagi vaenuliku hundi kohta^[4], mis on ju üllatav. Peamiselt leiame austust, tihti imetlust. Hallivatimehe poole pöörduti meelitades, vannutades ja paludes, et ta kenasti käituks. Muidu hall härra ei tahtnud ju kuulda võtta. „Metsa heldised isandad, metsa kuldised kuningad, siidisaba neitsikesed“^[5] – osati väga ilusasti öelda!

Nimede rohkus annab tunnistust ka meie looduslühilise hingelaadi kohta. Hundinimed on justkui kirjad või luuletused, mille esivanemad on meile saatnud aegade tagant, et meenutada loodusega kooselamise kaunist kunsti. Hundi hurjutati muidugi ka: Urjoh! – et kadugu metsapeni tagasi võssa! Aga ikka viisakalt. Hundivaen kui nähtus tuli meile sisse võõrsilt.

Tulles tagasi 1970. aastatesse, mil hundi levikuala asemel haigutas Lääne-Euroopa kaardil üks päratu valge laik ning mandril oli sutt järel veel peamiselt Nõukogude Liidu aladel, mõnes idabloki riigis ning paaris mägisemas piirkonnas, tundus paratamatu, et käimas on huntide hävitamise draama viimane vaatus. Oli intensiivse jahi ja mürgitamise aeg. Siin-seal küll kostus ühiskonnas vaikselt ka mõistuse hääli hundi kaitseks, nagu näiteks 1983. aastal ilmunud Mati Kaalu monograafia „Hunt“, ent üldine suundumus kohelda sutt kui eelkõige kahjurit oli veel valdav. Just sellisel hetkel ilmus Eestis areenile jahimees Ilmar Rootsi, kes hakkas hundipärandi vastu huvi tundma, käis raamatukogudes ja arhiivides ning tegi väljakirjutisi. „...Avastasin enda jaoks hundi: ma nägin, kui rikkalikud ja mitmekesised on meie esivanemate uskumused ja kombesid just seoses hundiga, võrreldes teiste loomadega...“ ütles ta 2005. aastal antud intervjuus Toomas Jüriadole^[6]. Ilmar Rootsist sai hundipärimuse uurija ja omamoodi üksik hunt, kes julge isepäisusega tegeles halva kuvandiga röövloomaga, korjates tema kohta hoopis teistsuguseid tõendeid. Tema põhjalik töö hundipärandi uurimisel andis piisava aluse valida hunt 2018. aastal Eesti rahvusloomaks.

Milliseid teistsuguseid tõendeid Ilmar arhiividest leidis? Ta avastas, et ajal, mil hunt oli inimesele palju ohtlikum loom kui praegusel püsside ajastul, pidas maarahvas teda väärtuslikuks loomaks. Tegu polnud küll lausa hundikultusega nagu näiteks

türklastel, aga usuti, et teatud viisil toob hundi kisklus karjaõnne, ta peab metsas tingimata olemas olema, teda ei tohi vaenata ning – mis eriti oluline – usuti, et susi kaitseb inimest kodukäijate ja pahade vaimude eest^[7]. Viimati nimetatud uskumus on ilmselt ka üheks põhjuseks, miks hundivaenu sajanditel Eestisse susi alles jäi. On teada, et talumehi oli raske hundijahile sundida, sest nad ei tahtnud minna ja kui läksidki, lasid hundil liinist läbi lipsata.^[8] Esivanemate uskumus takistas hävitamise plaane üpris viimase hetkeni. Alles siis, kui viimaks lääne kombes omaks võtsime, hakkas levima ka hundivaen.

Kuidas läks hundil aga teistes riikides? Hundist lahtisaamise eesmärgil kuulutasid suurriigid hundile juba varakult sõja, näiteks nagu Prantsusmaa, kes mobiliseeris suure armee huntidega võitluseks 1520. aastal^[9]. Saksamaal püstitati aga hundivõllaid vaese neljajalgse karistamiseks ning rajati võidumonumente viimaste huntide hävitamise puhul (osa neist monumentidest oli veel 2020. aastal alles, neid on internetis loetletud). Sellise poliitika tulemusena elati Lääne-Euroopa paljudes riikides paarsada aastat ilma võsavillemita. Nii kadus ka mälestus hundist kui loomast, kes liigub taamal, põllu taga metsaserval.

Nüüd, mil tsivilisatsiooni ametlik suhtumine loodusse pole enam nii ülbe kui möödunud sajandil ja mil tänu looduskaitsele on huntidel paljudesse Euroopa riikidesse lubatud tagasi tulla, peaks järele mõtlema, miks siis ikkagi nii läks, et hundid läänes hävitati. Lihtne vastus on, et lääs ei osanud oma hallivatimehi hinnata ja pahandusetegijad kõrvaldati kohe, kui jõud võsavillemitest üle käis. Rikkad ühiskonnad püüdsid ratsionaalse elukorralduse poole, kus kiskjatel kui konkurentidel polnud kohta. Sõjapidamist hundi vastu võib seletada aga ka nii, et teatud rahvaste esivanemate tarkused läksid lihtsalt varem kaotsi kui meil. Kuna meil on veel esivanemate pärand mälumaastikel alles, võiks eestlaste austusväärseks ülesandeks saada vanade tõdede ellu äratamine. Sest paraku on nüüd paiku Euroopas, kus hundid on küll tagasi tulnud, aga enam ei osata nendega koos elada.

Naljaka kombel kipuvad aga just nende riikide hundikaitsjad meile õpetama, kuidas Eestis hallivatimeest kohelda. Soovitatakse

jaht ära keelata ja susi täieliku kaitse alla võtta. Sellega kaldutakse teise äärmusse. Elurikkuse vähenemise probleemi keskmes on küll suurulukid nagu hunt, elevant, jääkaru, aga nad on selles konfliktis koos inimesega. Ühegi keelu ega kaitsega seda ei lahenda. Kahejalgsel hirmudest suurulukite puhul ei tohi mingil juhul mööda vaadata, et ei tekiks salaviha ega kasvaks salaküttide arv. Nii kukuks looduskaitse eesmärk kolinal läbi. Maailma Looduskaitse Organisatsioonilt WWF koostöös ÜRO-ga sündinud värske raport „Tulevik kõigile: vajadus lepitada inimene ja metsik loodus“^[10] tunnistab, et inimese ja metsiku looduse konflikti kohtlemine ühe globaalse võtmeprobleemina ongi seni läbi kukkunud. Tahetakse teha kannapööre. Lahendusena nähakse keskendumist eelkõige inimesele, kes suurulukite läbi kahju kannatab, et teda motiveerida elama koos metsiku loodusega. Arvatakse ka, et *human wildlife conflict* ehk HWC mõjutab enamikku ÜRO seatud 17 säästlikust eesmärgist. Uus suund looduskaitstes tunnistab, et selle õnnestumine on rohkem kultuuri ja kommunikatsiooni teema kui varem arvatud.

Eesti on juba oma kannapöörde looduskaitstes teinud, valides hundi rahvusloomaks. See polnud juhuslik valik. Tänu Ilmar Rootsile saime teada, mida maarahva jaoks tähendas susi, ja valisime ta sümboliseerima oma suhteid metsiku loodusega. Nüüd on aga aeg autori kogutud infot kasutada tänapäeva konfliktide lahendamisel, toetudes esivanemate tarkusele, mis on väljakujunenud pika aja jooksul ühes kindlas paigas elades. Selles aitab meid hundinimede kogu, mille sarnast teadaolevalt maailmas ei leidu.

HELEN ARUSOO

Kasutatud allikad:

[1] Kaal, Mati (1983). *Hunt*. Tallinn, lk. 40.

[2] Kaal, Mati (1983). *Hunt*. Tallinn, lk. 49.

[3] Kaal, Mati (1983). *Hunt*. Tallinn, lk 45-46.

[4] Rootsi, Ilmar (2014). *Hunt. Aasta loom 2013*. Tallinn, lk. 60.

[5] Eesti Kirjameeste Seltsi rahvaluulekogu 1, 1 (2) Türi khk.

[6] Toomas Jüriado (2005). Räägib huntidega. *Eesti Loodus*, 10.

[7] Rootsi, Ilmar (2005). *Tuli susi soovikusta*. Tartu, lk 401.

[8] Rootsi, Ilmar (2014). *Hunt. Aasta loom 2013*. Tallinn, lk. 64.

[9] Rootsi, Ilmar (2014). *Hunt. Aasta loom 2013*. Tallinn, lk. 77.

[10] Gross E, Jayasinghe N., Brooks A., Polet G., Wadhwa R. and Hilderink-Koopmans F. (2021) *A Future for All: The Need for Human-Wildlife Coexistence*. (WWF, Gland, Switzerland)

LIBAHUNT Priit Rea

AUTORIST

Ilmar Rootsi (1937-2021) oli pärit Harjumaalt Padiselt. Aastal 1966 lõpetas ta Tartu Ülikooli kehakultuuriteaduskonna kergejõustiku erialal ja teda tunti aktiivse sportlasena: oli kahekordne Eesti meister kesk- ja pikamaajooksus ning võitis hiljem medaleid veteranide Euroopa meistrivõistlustelt.

Ilmar Rootsi elutööks kujunes hundi mineviku ja rahvapärismuste uurimine. Ehkki ta töötas mõnda aega ka õpitud erialal treeneri, õpetaja ja metoodikuna, asus ta 1980. aastast tööle Eesti metsainstituudis. Algul tegutses ta ornitoloogia, hiljem jahinduse alal metsakaitse labori jahinduse töörühmas. Jahimehe ja ajaloo-huvilisena kujunes Ilmar Rootsist aastate jooksul Eesti jahindusajaloo üks viljakamaid uurijaid ja parimaid tundjaid. Ta avaldas üle saja artikli ajakirjades Eesti Loodus, Eesti Mets, Eesti Jahimees, Природа и охота (Moskva), ajalehes Jahimees ning Eesti ja välismaistes kogumikes.

Tema uurimistöö tulemusena ilmus 2005. aastal põhjalik monograafia „Tuli susi soovikusta“ ja 2011. aastal kaitses Rootsi Tartu ülikoolis doktoritööd „Hunt ja inimene: suhted Eestis XVIII sajandi keskpaigast XIX sajandi lõpuni“. Veel on tema sulest ilmunud raamat „Jaht ja ulukid rahvakultuuris“.

Ilmar Rootsi ja Anne Maasiku ühisel loodusöhtul «Hunt Eesti rahvusloomaks?» Rahvusraamatukogu saalis 4. aprillil 2012 sai tõenäoliselt esmakordselt avalikult välja käidud mõte hundist kui eestlastele sobivaimast rahvusloomast.

Käesolevasse raamatusse koondas Ilmar Rootsi 1980. aastatest alates uurimistöö käigus tehtud väljakirjutused hundi erinevate nimede kohta. Mõneti üllatav ja mõtlema panev raamat on autori sõbralik käepigistus nii pärimushuvilisele kui loodus(kaitse)huvilisele lugejale.

HINDAME, MIDA PUUTUMATA
LOODUS MEILE PAKUB!

LIVIKO
— anno 1898 —

**Teraskatused
otse tootjalt!**

www.karukatus.ee

KARU KATUS

ME HOIAME OMA KOGUKONDA
NAGU **HUNDID HOIAVAD** OMA.

OLEREX

Hunt on sitke ja äärmiselt nutikas loom. Hunt on ellujääja. Ta on julge oma pere ja territooriumi kaitsmisel ning hoiab oma karja. Hunt on karismaatiline. Need kõik on põhjused, miks hunt sobib rahvusloomana Eestit ja eestlasi sümboliseerima.

Hunt kuulutati rahvusloomaks 23. mahlakuul ehk aprillil 2018. aastal.

Rahvuslooma ümarlaua eesmärgiks on parandada hundi ja inimese suhteid kõigi huvigruppide seas. Ümarlauas on esindatud lambakasvatajad, jahimehed, hundiuurijad, loodusturismi korraldajad, loodusesõbrad, loodusajakirjanikud, folkloristid, kunstnikud, riigiametnikud.

www.rahvusloom.ee

